

TALABA-YOSHLAR ORASIDA DUAL TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHUVINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Z.J.Axmedova¹

1. Buxoro davlat universiteti, Psixologiya kafedra katta o'qituvchisi, Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)

Mas'ul muallif: Axmedova Zarrina Jamilovna, Buxoro davlat universiteti, Psixologiya kafedra katta o'qituvchisi, Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD).

Accepted: 25 Sentabr 2026
Published: 25 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Axmedova, Z. J. TALABA-YOSHLAR ORASIDA DUAL TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHUVINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI / Z. J. Axmedova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 2. — B. 409–411.

Annotatsiya. Ushbu maqola talabalarning dual ta'lim tizimiga moslashuvining xususiyatlari haqida fikr-mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, dual ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim modelining muhim tarkibiy qismlari, talabalar dual ta'lim tizimiga kirib kelganida ular ikki xil muhit - akademik va ishlab chiqarish muhitiga moslashishlari ochib berilgan. Bundan tashqari, xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan mazkur yo'nalishda turli yondashuvlar ishlab chiqilganligi hamda dual ta'lim tizimining samaradorligi ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik darajasiga bog'liqligi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, dual ta'lim tizimi, kasbiy kompetensiya, individuallashtirish, motivatsiya, ta'lim konsepsiyasi, empatiya.

ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ И МОЛОДЁЖИ К СИСТЕМЕ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В данной статье представлены отзывы о педагогико-психологических особенностях адаптации учащихся к системе двойного образования. Также система двойного образования являются важными компонентами современной образовательной модели, выявляя, что по мере того, как учащиеся входят в систему двойного образования, они адаптируются к двум различным средам - академической и производственной. Кроме того, представлены данные о том, что зарубежные и отечественные ученые разработали различные подходы в данном направлении, а также о том, как эффективность системы двойного образования зависит от уровня сотрудничества между образовательным учреждением и производством.

Ключевые слова: Профессиональное образование, двойная система обучения, профессиональная компетентность, индивидуализация, мотивация, концепция обучения, эмпатия.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF STUDENTS' AND YOUNG PEOPLE'S ADAPTATION TO THE DUAL EDUCATION SYSTEM

Abstract. This article provides feedback on the pedagogical-psychological characteristics of students' adaptation to the dual educational system. It has also been revealed that the dual education system is an important component of the modern educational model, as students infiltrate the dual education system they adapt to two different environments - academic and productive. In addition, various approaches have been developed in this direction by foreign and domestic scientists, and the effectiveness of the dual education system depends on the level of cooperation between the educational institution and production.

Keywords: Professional education, dual education system, professional competence, individualization, motivation, educational concept, empathy.

Kirish. Dual ta'lim tizimi – ya'ni nazariy ta'lim bilan bir qatorda ishlab chiqarish amaliyotini integratsiyalashgan holda olib borish modeli – bugungi kunda samarali pedagogik yondashuv sifatida keng e'tirof etilmoqda. Ushbu tizim talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, real ish sharoitlariga moslashuvini tezlashtirish hamda bilimlarning amaliy qo'llanilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Talabalarning dual ta'lim tizimiga moslashuvi murakkab, ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u pedagogik va psixologik omillar o'zaro ta'siri asosida shakllanadi. Pedagogik jihatdan bu jarayon o'quv mazmunining amaliy faoliyat bilan uyg'unligi, o'qitish metodlarining mosligi hamda mentorlik tizimining samaradorligi bilan belgilanadi. Psixologik jihatdan esa moslashuv talabaning motivatsiyasi, kasbiy identifikatsiyasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy muhitga kirishish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq. Yana bir muhim pedagogik xususiyat - bu o'qishni individuallashtirishdir. Dual ta'limdagi talabalar ko'pincha ish joyidagi tajribalariga asoslangan shaxsiylashtirilgan o'quv yo'nalishlariga amal qilishadi. Bu moslashuvchan o'qitish strategiyalari va akademik yutuqlarni ham, amaliy

kompetensiyalarni ham aks ettiruvchi uzluksiz baholash usullarini talab qiladi. Formativ baholashning integratsiyasi talabalarga o'z taraqqiyotini kuzatishga va o'quv strategiyalarini shunga mos ravishda moslashtirishga yordam beradi. Psixologik nuqtai nazardan, moslashuv kognitiv, hissiy va ijtimoiy moslashuvlarni o'z ichiga oladi. Kognitiv jihatdan, o'quvchilar ortib borayotgan ish yukini boshqarishlari va turli o'quv kontekstlari o'rtasida harakatlanishlari kerak. Bu vaqtini boshqarish ko'nikmalarini, kognitiv moslashuvchanlikni va bilimlarni kontekstlar bo'yab uzatish qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, dual ta'lim tizimi jadal rivojlanib borayotgan sharoitda talabalar moslashuvining pedagogik-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish zarurati ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot talabalarining moslashuv jarayonini ilmiy asosda tahlil qilish, uning samaradorligini oshiruvchi omillarni aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metod. Mazkur mavzuni ilmiy jihatdan yoritishda pedagogika va psixologiya sohasidagi qator olimlarning nazariy qarashlari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik nuqtai nazardan kasbiy ta'lim samaradorligini oshirish masalasida Jon Dyuning pragmatik yondashuvi alohida ilmiy ahamiyatga ega. Dyui ta'limni faqat nazariy bilimlarni uzatish jarayoni sifatida emas, balki tajriba asosida o'rganish orqali shakllanadigan faol jarayon deb hisoblaydi. Uning ta'kidlashicha, bilim inson faoliyati jarayonida yuzaga keladi va aynan amaliy tajriba orqali chuqurlashadi hamda mustahkamlanadi.

Dyui konsepsiyasida tajriba markaziy tushuncha hisoblanadi. Talaba yangi bilimni real faoliyatda sinab ko'rganida, u nafaqat ma'lumotni eslab qoladi, balki uning mazmunini anglaydi va uni turli vaziyatlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, Dyui faqat tajribaning o'zi yetarli emasligini, balki u refleksiya bilan boyitilishi zarurligini ham ilmiy asoslaydi. Refleksiya – bu o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash va keyingi harakatlarni ongli ravishda rejalashtirish jarayonidir. Aynan refleksiya orqali oddiy tajriba bilimga aylanadi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, talaba-yoshlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ularni mehnat bozorining real talablariga tayyorlash muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ta'lim jarayonini ishlab chiqarish va amaliy faoliyat bilan integratsiyalashga yo'naltirilgan dual ta'lim tizimi talabalarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning samarali shakllaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur tizimda talaba ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni egallash bilan bir qatorda, korxona va tashkilotlarda bevosita amaliy faoliyat olib boradi. Natijada uning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalari real mehnat muhiti bilan uzviy bog'langan holda shakllanadi.

Dual ta'limga o'tish talaba-yoshlar uchun nafaqat yangi ta'lim shaklini, balki yangi ijtimoiy va kasbiy muhitni ham anglatadi. Bunday sharoitda talaba o'quvchi maqomidan asta-sekin bo'lajak mutaxassis maqomiga o'tib, kasbiy mas'uliyat, mustaqillik, intizom, jamoada ishlash, muloqot qilish va amaliy vazifalarni bajarish kabi sifatlarni namoyon etishi talab etiladi. Shu sababli dual ta'lim tizimiga moslashuv jarayoni faqat pedagogik jarayon sifatida emas, balki shaxsning psixologik va ijtimoiy rivojlanishi bilan bog'liq murakkab jarayon sifatida qaralishi lozim.

Talabaning dual ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashuvi uning motivatsiyasi, kasbiy qiziqishlari, o'ziga bo'lgan ishonchi, stressli vaziyatlarga munosabati, kommunikativ qobiliyatlari, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari hamda yangi jamoaga kirishish darajasi bilan bevosita bog'liq. Amaliy faoliyat davomida yuzaga keladigan yangi talablar, mehnat intizomi, ish jarayonidagi mas'uliyat va tajribali mutaxassislar bilan hamkorlik talabaning psixologik tayyorgarligiga muayyan talablarni qo'yadi. Shu jihatdan dual ta'lim tizimiga moslashuvning pedagogik-psixologik xususiyatlarini o'rganish talabalarining dual ta'lim va kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, dual ta'lim samaradorligi faqat ta'lim muassasasi va ish beruvchi o'rtasidagi hamkorlikning tashkiliy jihatlariga emas, balki talabaning ushbu tizimga qanday moslashishiga ham bog'liq. Talabaning yangi muhitni qabul qilishi, nazariy bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq etish, kasbiy vazifalarni mustaqil bajarishga intilishi va jamoaviy munosabatlarni yo'lga qo'ya olishi dual ta'limning kutilayotgan natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun talaba-yoshlarning dual ta'limga moslashuvini pedagogik va psixologik omillar birligi asosida tadqiq etish zamonaviy oliy ta'limning dolzarb masalalaridan biridir.

Tadqiqotning asosiy maqsadi talaba-yoshlarning dual ta'lim tizimiga moslashuvining pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlash, moslashuv jarayoniga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tahlil qilish hamda talabalarining dual ta'lim va amaliy faoliyatga samarali integratsiyalashuvini ta'minlovchi pedagogik-psixologik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Mazkur yondashuv dual ta'lim tizimi bilan bevosita bog'liq. Chunki dual ta'limda talabalar nazariy bilimlarni o'quv muassasasida egallab, uni ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida amaliyotda sinab ko'radi.

Aleksei Novikovning ilmiy qarashlari zamonaviy kasbiy ta'lim metodologiyasini tushinishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. U ta'limni alohida bo'laklardan iborat jarayon emas, balki o'zaro bog'langan elementlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida talqin qiladi. Novikovning fikricha, ta'limning maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular o'zaro uyg'unlikda tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Olim ayniqsa ta'limning amaliy yo'naltirilganligi masalasiga alohida e'tibor qaratadi. Uning ta'kidlashicha, bilimlar faqat nazariy shaklda berilsa, ular yuzaki o'zlashtiriladi va tez unutiladi. Aksincha, bilimlar real faoliyat bilan bog'langan holda o'rgatilsa, ular mustahkamlanadi va talabaning kasbiy kompetensiyasiga aylanadi. Shu sababli Novikov ta'lim jarayonini hayotiy vaziyatlar, ishlab chiqarish jarayonlari va real muammolar bilan bog'lash zarurligini ilmiy asoslaydi. Novikovning yana bir muhim g'oyasi - o'quv faoliyati bilan ishlab chiqarish faoliyatini integratsiyalash zaruratidir. Shuningdek, Novikov ta'lim jarayonida faol subyektlar sifatida talaba rolini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Talaba faqat tinglovchi emas, balki mustaqil qaror qabul qiluvchi, muammolarni hal qiluvchi va o'z faoliyatini boshqaruvchi shaxs sifatida shakllanishi kerak. Bu esa talabalarda mustaqillik, mas'uliyat va kasbiy fikrlashni rivojlantiradi.

Mahalliy va MDH ilmiy maktabida shaxs rivoji va kasbiy shakllanish masalalarini chuqur o'rgangan olimlar qatorida B.Ananyev va A.Leontov alohida o'rin egallaydi. Ularning ilmiy qarashlari faoliyat nazariyasi doirasida shakllangan bo'lib, inson psixikasi va ongining rivojlanishini faoliyat bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida tushuntiradi.

Leontov tomonidan ishlab chiqilgan faoliyat nazariyasiga ko'ra, inson ongini va psixik jarayonlarini tushunish uchun uning qanday faoliyat bilan shug'ullanayotganini tahlil qilish zarur. U faoliyatni uch darajada ko'rib chiqadi: faoliyat (motiv bilan belgilanadi), harakat (maqsadga yo'naltiriladi) va operatsiyalar (sharoitga bog'liq usullar). Bu yondashuv shuni ko'rsatadiki, bilim va ko'nikmalar inson ongida passiv shakllanmaydi, balki aniq maqsadga yo'naltirilgan faol harakatlar orqali rivojlanadi. Masalan, talaba biror kasbiy vazifani bajarish jarayonida nafaqat amaliy ko'nikma hosil qiladi, balki muammoni tushunish, tahlil qilish va qaror qabul qilish kabi psixologik jarayonlarni ham rivojlantiradi.

Ananyev esa insonni faoliyat subyekti sifatida kompleks o'rganish g'oyasini ilgari surgan. U shaxsni biologik, psixologik va ijtimoiy omillar birligida ko'rib, uning rivojlanishi turli faoliyat turlari orqali amalga oshirishini ilmiy asoslab bergan. Ananyevning fikricha, ayniqsa o'quv va mehnat faoliyati insonning intellektual va kasbiy sifatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu esa talabaning faqat bilim olish bilan cheklanib qolmasdan, real faoliyat jarayonida o'zini namoyon etishini zarur qiladi. Ushbu nazariy qarashlar dual ta'lim tizimi mohiyatini chuqurroq tushuntirishga imkon beradi. Chunki dual ta'limda talaba ikki muhitda – o'quv va ishlab chiqarish jarayonida faol ishtirok etadi.

Muhokama.Tadqiqot natijalari talabalarining dual ta'lim tizimiga moslashuvi murakkab pedagogik va psixologik jarayon ekanligini ko'rsatdi. Olingan ma'lumotlar asosida talabalar orasida ijtimoiy-psixologik moslashuvning yuqori va o'rta darajalari ustunlik qilishi aniqlandi. Bu holat dual ta'lim tizimining talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki real ishlab chiqarish muhitida kasbiy tajriba orttirish imkoniyatini yaratishi bilan izohlanadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zini qabul qilish va ichki nazorat ko'rsatkichlarining yuqori darajada namoyon bo'lishi talabalarda mas'uliyat hissi hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatining rivojlanganligini anglatadi. Dual ta'lim jarayonida talabalar amaliy vazifalarni bajarish davomida o'z bilim va ko'nikmalarini sinovdan o'tkazadilar. Natijada ular o'z imkoniyatlarini real baholash va kasbiy faoliyatga nisbatan ishonch hosil qilish imkoniga ega bo'ladilar. Boshqalarni qabul qilish va kommunikativ faollik bilan bog'liq natijalar ham e'tiborga loyiqdir. Ishlab chiqarish korxonalarida mutaxassislar, ustozlar va hamkasblar bilan o'zaro hamkorlikning yo'lga qo'yilishi talabalarining ijtimoiy tajribasini boyitadi. Bu esa jamoada ishlash ko'nikmalarining shakllanishiga va kasbiy muloqot madaniyatining rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur natijalar dual ta'limning shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, emotsional qulaylik ko'rsatkichlarida ayrim talabalarda o'rta va past darajalarning uchrashi dual ta'lim tizimida mavjud bo'lgan ayrim qiyinchiliklarni ham ko'rsatadi. O'quv mashg'ulotlari va ishlab chiqarish faoliyatini bir vaqtning o'zida olib borish zarurati ayrim hollarda ruhiy zo'riqish, vaqt taqsimotidagi murakkabliklar va moslashuv qiyinchiliklarini yuzaga keltirishi mumkin. Bunday holatlarda pedagoglar va amaliyot rahbarlari tomonidan psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar dual ta'lim tizimining talabalarining kasbiy shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Ayniqsa, nazariya va amaliyotning uzviy bog'liqligi talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shuningdek, mazkur tizim talabalarda kasbiy identifikatsiya, tashabbuskorlik, mas'uliyat va moslashuvchanlik kabi sifatarning rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Demak, dual ta'lim tizimida talabalarining moslashuv jarayonini samarali tashkil etish uchun ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish korxonalari va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikni yanada takomillashtirish zarur. Bu esa talabalarining kasbiy va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari talabalarining dual ta'lim tizimiga moslashuvi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatdi. Ushbu jarayon pedagogik va psixologik omillarning o'zaro uyg'unligi asosida shakllanib, uning samaradorligi ta'lim mazmuni, tashkil etilish shakli hamda talabaning individual xususiyatlariga bevosita bog'liq ekanini aniqlandi. Xususan, nazariya va amaliyotning integratsiyasi bilimlarning chuqur va barqaror o'zlashtirilishini ta'minlovchi asosiy shartlardan biri sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, dual ta'lim tizimi talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish bilan bir qatorda mustaqillik, mas'uliyat, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini boshqarish kabi muhim shaxsiy sifatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, moslashuv jarayonining muvaffaqiyati talabaning ichki motivatsiyasi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy muhitga moslasha olish qobiliyatiga ham bog'liq ekanligi asoslandi. Umuman olganda, dual ta'lim tizimi talabalarni real mehnat faoliyatiga tayyorlashda samarali model ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Uni yanada takomillashtirish uchun ta'lim jarayonini amaliyot bilan uzviy bog'lash, talabalarining psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda individual yondashuvni kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Aleksei Leontev. Activity, Consciousness, and Personality. – Moscow: Progress Publishers, 1978.
- [2] Aleksei Novikov. Metodologiya obrazovaniya. – Moskva: Egves, 2006.
- [3] Boris Ananyev. Chelovek kak predmet poznaniya. – Leningrad: Leningrad University Press, 1968.
- [4] John Dewey. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.
- [5] UNESCO. Revisiting Global Trends in TVET: Dual Education Systems. – Paris, 2015.